

3. Ва'ад четырех земель [Електронний ресурс] / Электронная Еврейская Энциклопедия: - Режим доступа: <http://www.eleven.co.il/article/10808>
4. Бармак М. Німецьке, чеське та єврейське населення Волинської губернії (1796 – 1914 рр.) / М. Бармак. – Тернопіль, 1999. – 208 с.
5. Фінберг Л., Любченко В. Нариси з історії та культури євреїв України / Леонід Фінберг, Володимир Любченко // 3-вид. – К.: Дух і літера, 2009. – 440 с.
6. Турнянски Х., Новерштерн А. Язык и литература. Главы из истории и культуры евреев Восточной Европы / Хава Турнянски, Абрахам Новерштерн // Тель-Авив: Изд-во Открытого университета Израиля. – С. 2
7. Бекмухаметова Дж. «Еврейский вопрос» в Австро-Венгрии в последней трети XIX – начале XX вв.: дис. ...канд.ист.наук: 07.00.03 / Бекмухаметова Джанслу Хадживалиевна; Ставропольский государственный университет. – Ставрополь, 2011. – 229 с.
8. Балабан М. Правовой строй евреев в Польше / Меир Балабан. – Спб: Еврейская старина, 1911 – Т.3. – 239 с.
9. Геккер Е. Юдофобия в Польше в XVIII в. / Е. Геккер. – Спб: Еврейская старина, 1913. – Т.6. – 263 с.
10. Барон Ш. Социальная и религиозная история евреев / Шалом Барон. – М.: Текст, 1937. – 496 с.
11. Хонигсман Я. Благотворительность евреев Восточной Галиции / Яков Хонигсман. – К.: Слово, 1991. – 97 с.
12. Хонигсман Я., Найман А. Евреи Украины (краткий очерк истории) / Яков Хонигсман, Александр Найман. – К.: Слово, 1992. – С. 53–176.

Березюк А.

Науковий керівник – доц. Федорів І. О.

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА УРЯДІВ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ В ПЕРІОД ВСТАНОВЛЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ СИСТЕМИ (1920–1925 РР.)

На сучасному етапі, з метою проведення ефективної національної політики в Україні необхідно враховувати історичний досвід інших держав. Національне питання в політиці урядів міжвоєнної Чехословацької республіки було одним із найважливіших, враховуючи багатонаціональний склад населення держави. Тому, після проголошення та територіального становлення Чехословацької держави (1918–1919 рр.), необхідно було забезпечити життєздатність парламентської демократичної республіки, що стало б неможливим без врахування інтересів національних меншин.

Окремі аспекти національної політики урядів Чехословацької республіки в період встановлення парламентської системи розкрито в працях таких науковців як Р. Ротшильд [10], О. Серапіонова [11], С. Шумов [15], К. Шевченко [14], М. Кріль [7; 8], О. Кравчук [5; 6], Ю. Поп [9], Є. Пугач [3], І. Терлюк [12], Ю. Юрійчук [16].

Кілька територій, що об'єдналися в кордонах нової Чехословащини, доти ніколи не були об'єднані, як суверенна держава, навіть як окрема адміністративна сутність в іншій державі [10, с. 111]. Ідеологічною і політичною концепцією, яка обґрунтовувала утворення Чехословацької республіки, став чехословакізм. Практично ідея чехословакізму була зреалізована в 1918 р., а конституція Чехословацької республіки 1920 р. закріпила її юридично [8, с. 51].

В умовах виникнення національних суперечностей, конституційні основи національної політики стали важливою умовою розбудови демократичної держави. При виробленні Конституції Чехословацької республіки від 29 лютого 1920 р. переміг чеський національний радикалізм [11, с. 46]. В основному законі державотворчим суб'єктом проголошувалася «чехословацька нація», а Національні збори – її представником при прийнятті конституції. Поняття «чехословацька нація» означало націю державну (політичну) – сукупність осіб певної державної приналежності [6, с. 288]. В Основному законі зазначалося, що «вся влада в республіці повністю належить народу». Крім того, згідно з конституцією, «всі громадяни Чехословацької республіки рівні перед законом і користуються однаковими громадянськими і політичними правами, незалежно від раси, мови або релігії». Фактично, Чехословацька республіка проголошувалася унітарною державою, складовою частиною якої є «територія Підкарпатської Русі, якій буде надана широка автономія» [2, с. 20–21].

У законі від 29 лютого 1920 р. встановлювалися принципи мовного права в республіці, де зазначалося, що «чехословацька» мова є державною, офіційною [11, с. 46]. Стосовно національних меншин, то в округах, де 20 % населення склали громадяни, які користувалися іншою мовою, державним органам, установам та судам наказувалося користуватися мовою національної меншини. Передбачалося також навчання на рідній мові в школах, створених для представників національних меншин. У Підкарпатській Русі врегулювання мовного питання доручалося місцевому сейму. Далекі не всі положення Конституції на практиці виконувалися, що стосувалося в першу чергу положень про національні меншини в ЧСР [13, с. 107–108].

У квітні 1920 р., після виборів у Національні Збори в них було представлено 8 чехословацьких, 7 німецьких і 4 угорських партій [15, с. 195]. Загальні парламентські вибори були відкладені у Карпатській Русі, Тешині, Глучині і кількох дрібніших прикордонних районах. На основі результатів виборів було сформовано уряд В. Тусара [10, с. 130].

У виборах вперше взяли участь німецькі партії, які створили в Національному зібранні німецький парламентський союз. Вони заявили, що не визнають положень Сен-Жерменського договору про включення

прикордонних районів із значною кількістю німецького населення до складу ЧСР, а також чехословацькі закони, прийняті без їх участі. Чехословацьку народну партію (фактично чеську), що виступала проти відокремлення школи від церкви, підтримували словацькі клерикали на чолі з А. Глінкою [3, с. 120–121].

Копіюючи представників судетських німців, угорські політики зайняли позицію негативного ставлення до ЧСР. Їх програми територіальної автономії практично унеможливили співпрацю з чехословацьким урядом [9, с. 58]. Про діяльність проугорської «п'ятої колони» свідчить зміст повідомлення в Цивільне Управління Підкарпатської Русі від 7 жовтня 1920 р.: «... адміністрація на Підкарпатській Русі складається цілком із агентів угорської іреденти – причина цього полягає в тому, що ніде ще не усунуті чиновники угорського способу мислення, які здійснюють угорську пропаганду, саботують, чекають Горті, що, безперечно, слід було зробити в інтересах деякого оздоровлення бюрократичного апарату Чехословацької Республіки» [4, арк. 135–136].

Згідно з урядовим розпорядженням «Про зміну Генерального статуту Підкарпатської Русі» (26 квітня 1920 р.), Директорія, як особливий адміністративний орган, що здійснював у краї виконавчу владу, ліквідовувалася. Інститут Цивільної Управи закріплювався юридично, однак замість посади адміністратора запроваджувалися посади тимчасового губернатора та віце-губернатора. При губернаторі діяв дорадчий орган – губерньська рада. Першим губернатором краю було призначено (5 травня 1920 р.) Г. Жатковича, який, протестуючи проти не виконання чехами умов Сен-Жерменського договору і порушення власної Конституції, після 1921 р. подав у відставку [12, с. 72]. Реальною виконавчою владою володів не губернатор, представник місцевого населення, а віце-губернатор із чеських чиновників, який одночасно був земським президентом. Власний сейм Підкарпатської Русі так і не було скликано [13, с. 108].

У такій ситуації партії, що стояли на позиціях чехословакізму, створили в парламенті свій координаційний орган – «п'ятірку». Під гаслом забезпечення порядку, спокою, поважання законів чеські правлячі кола закріплювали своє панівне становище в республіці. За короткий час перебування при владі «безпартійний» уряд Я. Чорного (вересень 1920 – вересень 1921 рр.) при підтримці «п'ятірки» ухвалив низку постанов і провів через парламент кілька законів, спрямованих на досягнення цих цілей. Восени 1920 р. були закриті редакції німецьких газет, Становий (німецький) театр, німецьке казино в Празі. 30 грудня 1920 р. на один рік призупинили роботу судів присяжних. Восени 1920 р. парламент проігнорував обговорення Декларації Словацької народної партії про автономію Словаччини [3, с. 121].

За даними перепису населення 1921 р. в Чехословацькій республіці проживало 13 374 364 громадян, з яких 65,51 % складали чехи і словаки (8 760 937 осіб). Серед національних меншин домінували німці – 23,36 % (3 123 568), угорці – 5,57 % (745 431), русини (українці) – 3,45 % (461 849), євреї – 1,35 % (75 853), поляки – 0,57 % (75 853) [10, с. 115].

У кінці вересня 1921 р. новий уряд очолив Е. Бенеш. Перед ним стояли завдання протидіяти спробам реставрації Карла Габсбурга в Угорщині, а також консолідувати політичні сили для стабілізації внутрішнього становища в країні [13, с. 120]. У цей період на перше місце вийшло вирішення зовнішньополітичних питань.

Зміни у ставленні поляків до ЧСР відбулися з нормалізацією відносин останньої з Польщею у жовтні 1921 р., коли названі країни уклали договір про нейтралітет і зняття взаємних післявоєнних претензій, а також таємний додатковий протокол, що стосувався насамперед визнання Чехословацchioю анексії Західної України Польщею. Поступово, у 1921–1923 рр. розвинувся польський політичний активізм. Його прихильники вважали, що співпраця з чеськими політиками є набагато актуальніша, ніж прагнення зміни повоєнних кордонів [5, с. 585].

У грудні 1921 р., укладено договір з Австрією про взаємні гарантії кордонів, що сприяло розв'язанню гострого конфлікту німецьких партій в ЧСР з владою. В другій половині 1921 р. частина з них переходить на позиції співробітництва з чехословацьким урядом, згодом до них приєднуються і німецькі соціал-демократи. В опозиції залишилися тільки німецька Національна і німецька Партія національних соціалістів. Наприкінці 1921 р. німцям був повернутий Становий театр, поновили випуск деякі газети. У 1922 р. німецькі промисловці увійшли до центрального союзу промисловців ЧСР, а німецькі сільськогосподарські кооперативи були включені до єдиного Центральної кооперативу [3, с. 122].

У листопаді 1921 р. відбувся розкол між чеськими і словацькими «лідовцями». Глінківська словацька народна партія створила власний парламентський клуб і перейшла в опозицію уряду. В січні 1922 р. вона офіційно представила в Палаті депутатів законопроект про словацьку автономію [13, с. 120–121]. Словаків (хоч вони й виступали співзасновниками республіки) не задовольняв централізований устрій держави, більшість підтримувала вимоги автономії, з якою виступала партія А. Глінки [16, с. 46].

У чеській рецепції національних проблем словацьке питання недооцінювалось. Найголовнішою національною проблемою вважалось врегулювання чесько-німецьких відносин на основі співпраці в державних установах ЧСР [6, с. 289].

Незадоволення в Підкарпатській Русі й серед русинів східної Словаччини викликала постанова чехословацького уряду № 280/22 від 21 вересня 1922 р. про передачу 43 русинських сіл Ужгородської жупи до складу Словаччини в рамках створення нового адміністративного утворення – Кошицької жупи. Кульмінацією національних виступів русинів Словаччини став національний конгрес карпаторусів, що відбувся 23 листопада 1923 р. в Прешові. Конгрес протестував проти всіх централізованих заходів, здійснених чеськими і словацькими чиновниками [14, с. 13].

3 жовтня 1922 р. до 1925 р. на чолі трьох урядів загальнонаціональної коаліції, що змінювали один одного, стояв лідер аграріїв А. Швєгла. У політичній сфері уряд А. Швєгли продовжував попередній курс на зміцнення унітарної держави. У 1922 р. Національні збори відхилили пропозиції німецького парламентського союзу про надання німцям у ЧСР національного самоуправління [3, с. 122].

На території Словаччини 1 січня 1923 р. вступив у силу закон «Про жупний устрій». Було утворено 6 жуп

із центрами у Братиславі, Нітрі, Мартіні, Зволені, Ліптовському Мікулаші та Кошице. Жупан і окремих гетьман підпорядковувалися безпосередньо міністерству внутрішніх справ. Словацькі жупні відомства запозичили значну частину діловодства від колишніх угорських столиць [7, с. 163].

На рубежі 1922–1923 рр. в Чеських землях стали формуватися політичні об'єднання фашистського типу. В Словаччині профашистська організація «Родобрана», яка виникла з ініціативи В. Туки. Невеликі групи правих існували й серед чехословацьких німців – націонал-соціалістів. Під натиском екстремістських сил, що загрожували демократичному режиму держави в березні 1923 р. був прийнятий закон про захист республіки [13, с. 123]. Передбачалися заходи покарання за публічний заклик до повалення існуючого ладу, за нападки на правлячих діячів, за порушення «миру і порядку» [1, с. 104].

Напруга в словацько-русинських відносинах і політична активність русинів Словаччини на початку 20-х рр. ХХ ст. викликали занепокоєння в Празі. Прагнення послабити русинський рух у Словаччині було однією з важливих причин призначення лідера східних русинів А. Бескида другим губернатором Підкарпатської Русі восени 1923 р. Прагнення східнославацьких русинів до возз'єднання з Підкарпатською Руссю, була асиміляційна політика словацької влади в області освіти [14, с. 14–15].

Угорські партії Словаччини і Закарпаття на парламентські вибори 1925 р. йшли з автономістськими гаслами. Напередодні виборів, деякі партії національних меншин утворили виборчі блоки. Зокрема, йдеться про Угорську національну партію і Спишську німецьку партію, німецьких аграріїв та ремісників [9, с. 59].

У листопаді 1925 р. в країні відбулися парламентські вибори. За результатами виборів А. Швегла обновила правлячу, так звану загальнонаціональну коаліцію [13, с. 143–144]. Ігнорування урядами панчеської коаліції вимог інших народів призвело до зростання впливу національних партій, особливо німецьких аграріїв (8, 1 %), словацьких (6, 9 %) і німецьких (4, 4 %) клерикалів [3, с. 124].

Отже, прийняття Конституції Чехословацької республіки заклало політичні засади функціонування новоутвореної держави. Основний закон гарантував рівні громадські та політичні права всім громадянам ЧСР, незалежно від національності. Вимоги територіальної автономії національними меншинами не знайшли підтримки в Празі, оскільки уряди Чехословацької республіки взяли курс на побудову унітарної держави. Виразниками інтересів національних меншин стають політичні партії, які починають захищати інтереси власних національних спільнот у межах парламентської системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Из закона об охране республики (19 марта 1923 г.) // Хрестоматия по истории южных и западных славян: Учеб. пособие для вузов. В 3 т. Т. 3. Новейшая история / Отв. Ред. Д. Б. Мельцер, Г. И. Чернявский. – Мн.: Университетское, 1991. – С. 104
2. Из Конституции Чехословацкой республики (29 февраля 1920 г.) // Хрестоматия по истории южных и западных славян: Учеб. пособие для вузов. В 3 т. Т. 3. Новейшая история / Отв. Ред. Д. Б. Мельцер, Г. И. Чернявский. – Мн.: Университетское, 1991. – С. 20–25.
3. Історія західних та південних слов'ян: ХХ століття / Є. П. Пугач, С. Ю. Страшнюк, Р. М. Постоловський та ін. – Харків: Око, 1998. – 464 с.
4. Книга регистрации входящих документов №№ 41001 – 55000 (26 сентября – 10 октября 1920) // ДАЗО, ф. 29 (Президія Цивільного управління Підкарпатської Русі, м. Ужгород. 1919–1928 рр.), оп. 3, арк. 135–136.
5. Кравчук О. М. Політичне, громадське і культурно-освітнє життя єврейської, польської і румунських спільнот в ЧСР / О. М. Кравчук // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. – Вип. 4. – 2011. – С. 579–589.
6. Кравчук О. М. Словаччина в національній політиці Праги (1918–1929 рр.) / О. М. Кравчук // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Серія: Історія: Збірник наукових праць. – Вип. 10. – Вінниця. – 2006. – С. 286–293.
7. Кріль М. М. Історія Словаччини: навч. посібник / М. М. Кріль. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 264 с.
8. Кріль М. Утворення і розвиток першої Чехословацької республіки: політичний і національний чинники / М. Кріль // Україна–Європа–Світ. – Вип. 2: Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – С. 47–55.
9. Поп Ю. Чехословацька політика щодо угорської меншини в 1918–1929 рр. / Ю. Поп, О. Кравчук // Україна–Європа–Світ. – Вип. 2: Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – С. 56–61.
10. Ротшильд Д. Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами / Джозеф Ротшильд; [пер. з англ. В. П. Канаша]. – К.: Вид-во «Мегатайп», 2001. – 496 с.
11. Серапинова Е. Чешские земли, чехи и немецкий вопрос (1918–1946 гг.) / Е. Серапинова // Славяноведение. – 2000. – № 5. – С. 40–54.
12. Терлюк І. Я. Західні українські землі в період міжвоєнної окупації: короткий нарис історії держави і права / І. Я. Терлюк, П. М. Лепісевич, С. В. Кольбенко. – Львів: Ліга-Прес, 2007. – 92 с.
13. Чехия и Словакия в ХХ веке: очерки истории: в 2 кн. / Отв. ред. В. В. Марына; Ин-т славяноведения. – М.: Наука, 2005. Кн. 1. – 2005. – 453 с.
14. Шевченко К. В. Русинское национальное меньшинство в Словакии: этнокультурное и политическое развития в 1920-х гг. / К. В. Шевченко // Российские и славянские исследования. – Минск: БГУ, 2011. – Вип. 6. – С. 9–19.
15. Шумов С. А. История Словакии. V–XX века / С. А. Шумов, А. Р. Андреев. – М.: «Белый волк», 2000. – 296 с.
16. Юрійчук Ю. Особливості розвитку чесько-славацьких відносин у міжвоєнний період / Ю. Юрійчук // Історична панорама: Збірник наукових статей ЧНУ. Спеціальність «Історія». – Чернівці: Видавництво Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича «Рута», 2008. – Випуск 6. – С. 42–48.